

HET ACTIVISME TE MECHELEN (1914-1918)

DOOR

KARI VAN HOORICK

Licentiate in de Geschiedenis, RUG

INLEIDING

Over de geschiedenis van de Vlaamse beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog is reeds heel wat inkt gevloeid. Het activisme in zijn globaliteit werd al door verschillende onderzoekers uitgebreid behandeld. Toch bleven een aantal bronnen in verband met het activisme nog quasi onaangeroerd. Zo is het archief van de Raad van Vlaanderen nog grotendeels onontgonnen gebied en ook vele lokale archieven bevatten nog een schat aan informatie. Het onderzoek over het activisme heeft nog niet alle aspecten van deze fascinerende beweging kunnen omvatten. Zo staat de studie van het activisme op lokaal niveau – hiermee bedoelen we arrondissementen, steden of dorpen – nog in zijn kinderschoenen. Over de organisatie, impact en verwezenlijkingen van het activisme in de verschillende steden en dorpen zijn we immers nog steeds niet grondig ingelicht. Toch kan dit ‘activisme van de basis’ niet zomaar over het hoofd worden gezien indien we een duidelijk en volledig beeld van deze beweging wensen op te bouwen. Met onze studie over Mechelen werd dan ook getracht om een bijdrage te leveren tot het onderzoek over de lokale aspecten van het activisme.

1. DE VLAAMSE BEWEGING AAN DE VOORAVOND VAN DE EERSTE WERELDOORLOG.

Het activisme ontstond niet zomaar uit het niets. Om deze collaboratie te kunnen begrijpen moest worden teruggegrepen naar de situatie waarin de Vlaamse beweging zich bevond vlak voor de Eerste Wereldoorlog. In

de laatste vijf jaar voor 1914 was de aanhang van de Vlaamse beweging praktisch overal gegroeid. Toch kon men dit niet omzetten in concrete politieke resultaten zoals nieuwe taalwetten.

De Vlaamse onmacht op politiek vlak was grotendeels te wijten aan de toenemende verscherping van de tegenstelling tussen klerikalen en anti-klerikalen. Door deze polarisering zag de kleine groep Vlaamsgezinde politici zich verplicht om het partijbelang steeds te laten primeren op hun Vlaamse sympathieën. Ook in Mechelen hield de Franssprekende bourgeoisie de touwtjes in handen, zowel in de katholieke als in de liberale partij. Uit de gemeenteraadsverkiezingen van 1911 en de parlementsverkiezingen van 1912 bleek trouwens dat geen van de drie partijen (katholieken, liberalen en socialisten) zich erg bekommerde om de Vlaamse belangen. Ook op de Mechelse gemeenteraad kwam de Vlaamse kwestie slechts met mondjesmaat ter sprake.

De onverschilligheid, die de Mechelse politieke elite ten toon spreidde tegenover de Vlaamse zaak, stond in schril contrast met de toenemende Vlaamse sympathie bij brede lagen van de bevolking. Dit was vooral te danken aan de actie van een aantal Vlaamse verenigingen in Mechelen. Zo organiseerden Davidsfonds, Willemsfonds, A.N.V. (Algemeen Nederlands Verbond), K.V.H.U. (Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding) en de Vlaamsche Bond op 13 februari 1911 een zeer geslaagde volksbetoging 'ter vervlaamsing van de Gentse universiteit'.¹ Het overweldigend succes van deze meeting leverde meteen het bewijs van de Vlaamse bewustwording, die bij een groot deel van de bevolking was aangewakkerd. Deze vaststelling werd bevestigd door de gestage groei die Davidsfonds, Willemsfonds, A.N.V. en de Vlaamsche Bond kenden voor 1914. De Vlaamse beweging kon zich dus verheugen op een groeiende aanhang maar paradoxaal genoeg leidde dit niet tot enig politiek resultaat, noch op gemeentelijk noch op nationaal niveau. De eis tot vernederlandsing van de Gentse universiteit werd niet ingewilligd en ook nieuwe taalwetten zagen de Vlamingen aan hun neus voorbijgaan. Dit leidde natuurlijk tot ontgoocheling en zelfs verbittering bij veel flaminganten. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werden er totaal andere verhoudingen geschapen en gezien tegen deze achtergrond was het niet zo verrassend dat een aantal flaminganten Duitse hulp zou aanvaarden in de hoop hun Vlaamse verlangens te realiseren.

1. Rijksarchief Antwerpen, *Volksopbeuring Mechelen*, nr. 46.

2. GODSVREDE ALS REACTIE OP DE DUITSE INVAL EN BEZETTING

Een dag voordat het Duitse leger België binnenviel, deed de Mechelse burgemeester Karel Dessain een oproep tot godsvrede aan alle politieke partijen.² De liberaal-socialistische oppositie stemde met dit voorstel in en beloofde alle partijwisten voorlopig te laten rusten. Alles moest nu baan ruimen voor het nationaal belang. De Duitse inval op 4 augustus deed het patriotisme overal de kop opsteken. Tijdens de eerste oorlogsmaanden heerste er in de stad dan ook een sterk vaderlandslievend en anti-Duits gevoel, ook bij de overtuigde flaminganten. Er was in Mechelen bij de Vlaamsgezinden toen nog geen sprake van enige sympathie voor de Duitse bezetter in tegenstelling tot de groep Jong Vlaanderen in Gent.

Op 28 september viel de stad uiteindelijk in Duitse handen en werd er een bezettingsbestuur geïnstalleerd. Rond midden november keerde al een groot deel van de Mechelse politici, die net als de bevolking de stad waren ontvlucht, terug. Tijdens de eerste officiële gemeenteraadszitting op 19 november werd de eerder overeengekomen godsvrede bestendigd. Het liberale raadslid Paul Lamborelle werd voorlopig tot schepen benoemd terwijl de socialist Jan Houthuys aan het hoofd van de stedelijke voedingsdienst werd gesteld. Door aan de oppositie enige medezeggingschap te verlenen werd de godsvrede sterker gefundeerd.

Niet alleen in de Mechelse gemeenteraad maar ook in de plaatselijke afdeling van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (N.H.V.C.) werd er eendrachtig samengewerkt door de verschillende politieke partijen. De samenstelling van de Mechelse afdeling van het N.H.V.C. was gebaseerd op de vooroorlogse politieke verhoudingen. Er bestond hier dus, net als in het stadsbestuur, een godsvrede met een uitgesproken katholieke ondertoon. Dit plaatselijk comité nam grosso modo de rol over van de stedelijke initiatieven uit de eerste bezettingsmaanden. Verder had het Hulp- en Voedingscomité bijna het alleenrecht op de levering van allerlei noodzakelijke levensmiddelen. Daarnaast werden nog tal van andere diensten voor het volk verzorgd, wat van het comité een erg machtige organisatie maakte. Officieel huldigde het N.H.V.C. een neutraal standpunt maar indirect oefende dit orgaan een sterke patriottische en Belgische invloed uit op de bevolking, die van haar hulp afhankelijk was.

2. Stadsarchief Mechelen, *Beknopt verslag van de gemeenteraadszittingen*, 3.8.1914, p. 221.

Dit vaderlandslievend karakter van het N.H.V.C. zou de Duitsers en later ook de activisten in grote mate ergeren.

Ook op cultureel vlak sloegen de verschillende politieke strekkingen de handen in elkaar voor de duur van de oorlog. In Mechelen richtten Davidsfonds, Willemsfonds en K.V.H.U. het 'Comité der Volksvoordrachten' op. De bedoeling hiervan was om buiten alle partijpolitiek de culturele actie van de drie Vlaamse verenigingen voort te zetten. Men wilde zo aan de Mechelse bevolking en vooral aan de vele werklozen "een waardige, opbeurende en opvoedende ontspanning" bezorgen.³ Ook binnen dit comité werd aan de godsvrede vastgehouden. De liberale en Vlaamsgezinde letterkundige Maurits Sabbe werd voorzitter van de Mechelse Volksvoordrachten terwijl de katholieke atheneumleraar Philip Van Isacker het ondervoorzitterschap waarnam. Het comité organiseerde wekelijks wetenschappelijke voordrachten, toneelopvoeringen en concerten die steeds veel bijval genoten. Opvallend was dat veel Vlaamgezinden, ongeacht hun politieke achtergrond, deel uitmaakten van de Volksvoordrachten. De meeste vooraanstaande Mechelse flaminganten zoals M. Sabbe, P. Van Isacker, A. De Rees en andere besloten om zich 'passief' op te stellen voor de duur van de oorlog. Hun goede onderlinge verstandhouding en samenwerking bij de Volksvoordrachten heeft deze beslissing onmiskenbaar beïnvloed. Doordat deze plaatselijke Vlaamse voormannen eensgezind opteeden voor een 'passieve' houding, zou de doorbraak van het activisme in de Dijlestad geruime tijd afgeremd worden. In verschillende andere Vlaamse steden traden de activisten al veel vroeger op de voorgrond.

3. OPKOMST EN DOORBRAAK VAN HET ACTIVISME

De Duitse "Flamenpolitik" speelde zonder twijfel een belangrijke rol bij het ontstaan van het activisme. Door allerlei vooroorlogse Vlaamse eisen in te willigen hoopten de Duitsers de Vlaamse bevolking voor zich te winnen. Een van de belangrijkste maatregelen hierbij was de vervlaamsing van de Gentse universiteit en het doorvoeren van de bestuurlijke scheiding. Toch voelden de meeste Vlamingen er niet veel voor om deze eisen uit de handen van de Duitse bezetter te aanvaarden. Dit zou uiteindelijk leiden tot een diepgaande breuk binnen de Vlaamse gelederen tussen de zogenaamde activisten en de passieven.

3. P. VAN ISACKER, *Tussen staat en volk*, Antwerpen, 1953, p. 40.

Reeds bij het uitbreken van de oorlog gaf de Duitse kanselier von Bethmann-Hollweg richtlijnen voor het voeren van een "Flamenpolitik".⁴ Door een zo groot mogelijke bescherming te verlenen aan de Nederlandse taal beoogden de Duitsers de steun van de Vlaamse bevolking te winnen. Deze Duitse politiek wierp in de praktijk niet onmiddellijk vruchten af omdat gouverneur-generaal von Bissing niet overhaast wilde tewerkgaan. Hij beseftte immers maar al te goed dat de Belgische situatie en taalwetgeving ingewikkeld in elkaar staken en dat het bezettingsbestuur niet over voldoende Nederlandstalige mankracht beschikte. In het gouvernement-generaal, waartoe Mechelen behoorde, zou het nog enige tijd duren vooralleer de Duitsers een 'Vlaamsvriendelijk' beleid begonnen te voeren, in tegenstelling tot het Etappengebied waar het Duitse militaire bestuur veel voortvarender te werk ging. Voor 1916 was er in Mechelen echter nog geen sprake van een dergelijke 'Vlaamsvriendelijke' Duitse politiek zodat er nog geen samenwerking tot stand kwam tussen de flaminganten en de bezettende overheid.

Ook de groep Jong Vlaanderen, die in Gent was opgericht door een aantal radicale pro-Duitse Vlaamsgezinden, kon tijdens de eerste oorlogsjaren niet doorbreken in Mechelen, terwijl er in het naburige Lier wel een sterke kern actief was. Volgens de Jongvlamingen zelf bestond er reeds in 1915 een onderafdeling in de Dijlestad. Deze afdeling trad echter op geen enkele manier naar buiten, wat deed vermoeden dat de Jongvlaamse groep in Mechelen weinig meer voorstelde dan een papieren organisatie. Jong Vlaanderen huldigde niet alleen een zeer radicaal en onrealistisch programma maar was ook een overwegend vrijzinnige vereniging, waardoor katholieke Vlaamsgezinden niet zo vlug geneigd waren zich erbij aan te sluiten. Dit zou mee kunnen verklaren waarom Jong Vlaanderen geen of zeer weinig aanhang kon verwerven in het nog overwegend katholieke Mechelen.

Naast Jong Vlaanderen begonnen in de loop van 1915 nog andere verenigingen en individuen op te komen voor de Vlaamse zaak. Zo spoorde de voormalige Mechelse atheneumleraar August Borms de Vlamingen aan om waakzaam te zijn tegenover de zogenaamde 'franskiljonse' aanvallen en ook de Lierse A.N.V.- afdeling stemde een opgemerkte Vlaamse motie. Dit vormde een duidelijke illustratie van het groeiend ongenoegen onder een aantal flaminganten. Toch bleef het

4. zie ook L. WILS, *Flamenpolitik en activisme*, Leuven, 1974, p. 29 en D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, Gent, 1991, p. 36.

activisme in 1915 hoofdzakelijk beperkt tot de extremisten van Jong Vlaanderen en een zeer kleine fractie Vlaamsgezinden.

Eind 1915 zag gouverneur-generaal von Bissing kans om met een ophefmakend initiatief de goede bedoelingen van Duitsland tegenover de Vlaamse beweging aan heel de wereld duidelijk te maken. Hij kondigde de vervlaamsing van de Gentse universiteit aan waarmee een oude Vlaamse eis werkelijkheid zou worden. Deze Duitse 'nieuwjaarsboodschap' leidde tot grote beroering onder de Vlamingen die verrast waren door deze beslissing. Aangezien de Belgische regering in Le Havre geen harde beloftes wilde maken over de vernederlandsing van de universiteit na de oorlog besloten een aantal intellectuelen om de Vlaamse Hogeschool te aanvaarden en er zelfs actief aan mee te werken. Ook de tegenstanders van deze Duitse maatregel lieten zich niet onbetuigd. In Mechelen, net als in veel andere Vlaamse steden, werd er door passieve Vlamingen met een protestbrief, die ondermeer werd ondertekend door M. Sabbe en P. Van Isacker, rondgegaan. De vervlaamsing van de Gentse universiteit door de Duitse overheid veroorzaakte onder de Mechelse flaminganten nog niet onmiddellijk een breuk, aangezien bijna alle vooraanstaande Vlaamsgezinden zich tegen dit Duits geschenk uitspraken. Gedurende de twee jaar dat de Gentse universiteit open was tijdens de oorlog trokken er maar een drietal Mechelse studenten naar toe. Dit vormde een illustratie van de grote druk die door de tegenstanders werd uitgeoefend op de kandidaat-studenten. De katholieken, met kardinaal Mercier op kop, hadden ook nog andere bezwaren tegen de Gentse Hogeschool. In hun ogen was dit immers een 'goddeloze' instelling waarvoor de (Mechelse) jeugd moest behoed worden. Ondanks het klein aantal studenten en de vele problemen (zoals het aanvankelijk tekort aan professoren) kon men de opening van deze Vlaamse universiteit in zeker opzicht als een succes beschouwen. Hiermee werd immers het bewijs geleverd dat Vlaams hoger onderwijs perfect mogelijk was.

Vanuit deze vernederlandsde universiteit werd begin 1917 ook een succesvolle poging ondernomen om de activisten in een Raad van Vlaanderen samen te brengen. Deze Raad van Vlaanderen, die op 4 februari werd opgericht na afloop van een Vlaamse Landdag, keerde zich tegen het herstel van het vooroorlogse België en vroeg de Duitsers om de fel begeerde bestuurlijke scheiding zo snel mogelijk door te voeren.⁵ De

5. zie ook A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969, p. 55; D. VAN ACKER, *Het aktivistisch avontuur*, p. 171; H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging, 1914-1939, deel I*,

radicale (Jongvlaamse) top van de Raad wilde nog een stap verder gaan door de Duitsers te verzoeken de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen te realiseren. Met dat doel voor ogen trok een delegatie naar Berlijn. Hiermee hadden de activisten echter een dubbele flater begaan. De Duitsers, die voorzichtig speelden, wilden immers enkel de bestuurlijke scheiding beloven en ze maakten bovendien heel wat publiciteit rond de Berlijn-reis, wat de kersverse Raad van Vlaanderen ten zeerste compromitteerde in de ogen van de Vlaamse bevolking. Hierdoor raakten de activisten, die al erg geïsoleerd stonden, een groot deel van hun sympathisanten kwijt.

Deze Raad van Vlaanderen, die zichzelf had aangesteld zonder verkiezingen, had bijzonder weinig invloed op het Vlaamse volk, met wie ook nauwelijks een band bestond. Al hun verwezenlijkingen konden ze immers maar doorvoeren mits Duitse hulp. Ook de realisatie van de bestuurlijke scheiding was te danken aan de Duitse overheid, die hiermee echter evenzeer haar eigen belangen diende. Tegen deze bestuurlijke scheiding had de Belgische regering maar een zwak antwoord. Vanuit Mechelen werd er wel heftig geprotesteerd tegen deze Duitse beslissing. De kardinaal veroordeelde deze anti-Belgische maatregel met klem en aangemoedigd door zijn gedrufd optreden had ook de Mechelse gemeenteraad verzet aangetekend bij de Duitsers. De tegenstand in Mechelen werd vooral gedragen door de plaatselijke katholieke en liberale partijtop en de hogere geestelijkheid. Als antwoord op dit 'pro-Belgische' protest besloten enkele Mechelse leden van de Groeningherwacht om een eerste propagandameeting te beleggen. De Mechelse Groeningherwacht was dan ook de eerste vereniging die in de Dijlestad overging tot daadwerkelijke actie onder de vorm van propagandabijeenkomsten.

De eerste activistische meetings van de Groeningherwacht begin 1917 konden, gezien het vrij groot aantal toehoorders, succesvol worden genoemd.⁶ De besturen van de andere Mechelse organisaties zoals Davidsfonds, Willemsfonds en A.N.V. bleven nog steeds opteren voor een strikt 'passieve' houding, hoewel ze niet konden verhinderen dat sommige van hun leden toch overstapten naar het activisme. In vergelijking met Gent – waarover we het best ingelicht waren via de studie van D. Van Acker⁷ – lag de situatie in Mechelen dus anders. In Gent traden de meeste buitenparlementaire Vlaamse groeperingen in het activisme terwijl de

Antwerpen, 1969, p. 67-68.

6. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, P 24.

7. D. VAN ACKER, *Het activistisch avontuur*.

partijgebonden flaminganten zich veeleer passief opstelden. Een totaal ander beeld tekende zich af in Mechelen. Daar schaarde slechts één buitenparlementaire Vlaamse vereniging, namelijk de Groeningherwacht, zich achter de activistische ideeën terwijl alle overige Vlaamse organisaties en politiek actieve Vlamingen tot de passieve vleugel behoorden. De scheidingslijn tussen activisten en passieven viel hier dus niet mooi samen met leden van buitenparlementaire groeperingen enerzijds en partijgebonden politici anderzijds.

4. DE ACTIVISTISCHE PROPAGANDAMACHINE

Het bureel van de Raad van Vlaanderen had in augustus 1917 een centraal propagandacomité opgericht dat aan de leiding van Arthur Faingnaert werd toevertrouwd. Deze moest geregeld verslag over de werkzaamheden uitbrengen aan de Duitse "Politische Abteilung", de hoofdsponsor van de activistische propaganda. Na enkele maanden had de werking zich reeds zodanig uitgebreid dat men aan een herstructurering van de dienst toe was. Daarom werd op 30 november 1917 in Brussel een soort Middencomiteit gesticht, dat de propagandawerking centraal coördineerde. De activiteiten werden opgedeeld in 4 afdelingen (documentatie, propagandaschriften, volksvergaderingen en verweer) en werkte volgens een verticale structuur. Zo stond het Middencomiteit in verbinding met elk provinciaal comité, dat op zijn beurt de werking superviseerde van een aantal ondercomités in de hoofdplaatsen van arrondissementen en kantons.⁸ Deze ondercomités werden door correspondenten op de hoogte gehouden van de belangrijkste gebeurtenissen in de gemeenten waar geen activistische organisatie bestond.

In het arrondissement Mechelen was het propagandabureau aanvankelijk te Lier gevestigd.⁹ Vanaf september 1917 werd er ook in Mechelen een activistisch propagandacomité opgericht.¹⁰ De hoofdactiviteit van dit bureau was, zoals de naam reeds aangaf, het voeren van propaganda in Mechelen en omstreken. Het Mechels propagandateam bestond uit een kleine kern activisten, die in verhouding tot hun aantal, toch opmerkelijk veel werk verzetten. Hun werkwijze was aanvankelijk nogal amateuristisch, wat niet erg verwonderlijk was aangezien deze mensen weinig

8. Zie ook A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Kapellen, 1932, p. 343 en M. BASSE, *De Vlaamse beweging van 1905 tot 1930*, Gent, 1933, p. 178.

9. Eind februari 1918 verhuisde de hoofdzetel van het arrondissementeel propagandabureau van Lier naar Mechelen.

10. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, D 63.

ervaring hadden met propagandatechnieken. Dit dilettantisme bleek duidelijk uit de eerste meetings, die op een onhandige en vooral ondoordachte wijze werden georganiseerd. Zo werd er bij de keuze van de sprekers te weinig rekening gehouden met de gezindheid van de doelgroep, met name de Mechelse bevolking. De Mechelaars waren overwegend katholiek en toch nodigden de activisten twee socialistische sprekers uit. De mislukking van deze eerste propagandabijeenkomst lag dan ook voor de hand. De activisten waren door deze tegenslag zichtbaar aangeslagen want het zou duren tot 10 februari 1918 vooraleer ze zich opnieuw aan een propagandameeting waagden.

Intussen ging het ook de activisten van de Raad van Vlaanderen niet echt voor de wind. Bij de oprichting van dit orgaan had men gehoopt dat deze instelling zou uitgroeien tot een vertegenwoordigend lichaam met wetgevende bevoegdheid. Zover zou het echter nooit komen, in de eerste plaats omdat de Duitsers dit niet wensten. De Duitsers hadden hen ook duidelijk gemaakt dat de Vlamingen zelf hun politieke zelfstandigheid moesten opbouwen. De Raad van Vlaanderen zou slechts meer reële macht krijgen wanneer uit verkiezingen voor provinciale gouwraden bleek dat ze over een redelijke aanhang bij de bevolking beschikten. De activisten zagen zelf ook wel de wenselijkheid van een brede basis in maar ze realiseerden zich tegelijkertijd dat dergelijke verkiezingen wel eens erg konden tegenvallen. Op 22 december 1917 ging de Raad, na maandenlang in een impasse het hebben gezeten, dan toch over tot de uitroeping van Vlaanderens zelfstandigheid. Voor de Duitse overheid kwam deze proclamatie hoogst ongelegen¹¹ maar ze toonden zich bereid de zelfstandigheid te erkennen op voorwaarde dat de Raad zich zou onderwerpen aan verkiezingen. Voor de Raad van Vlaanderen zat er dan ook niets anders op dan zijn mandaat neer te leggen en een volksraadpleging in te richten. Van echte verkiezingen zou echter geen sprake zijn, aangezien men zich beperkte tot het houden van zogenaamde "volksacclamaties". Dit kwam erop neer dat men overal in het land volksvergaderingen bijeenriep waarop telkens een voorgelezen lijst van kandidaten zou worden toegejuicht.

De eerste 'verkiezingen' grepen plaats te Brussel, Gent en Antwerpen. Op 10 februari was het de beurt aan Mechelen. Het Mechels propaganda-bureau, dat instond voor de organisatie, kreeg echter een opdoffer van formaat te verwerken. De groots opgezette volksvergadering begon en

11. Via geheime kanalen hadden de Duitsers toen immers een aanbod tot afzonderlijke vrede gedaan aan koning Albert.

eindigde in een complete chaos zodat men de 'verkiezing' noodgedwongen moest aflasten.¹² Na deze vernederende mislukking besloten de Mechelse activisten het over een andere boeg te gooien en hun propagandastrategie grondig te herzien. Men probeerde nog wel enige meetings in de omliggende dorpen te organiseren maar ook hier draaide het uit op een flop. Uiteindelijk werd het roer dan omgegooid en schakelden de activisten over op andere, meer voorzichtige formules. Voortaan zou men zich hoofdzakelijk bezighouden met het opstellen en ronddelen van pamfletten en vlugschriften. Dit was minder riskant en bood bovendien de kans om op een selectieve manier aan propaganda te doen. Er werden in de daaropvolgende maanden verschillende brochures geredigeerd, die bestemd waren voor telkens andere bevolkingsgroepen. Zo werden er bij de arsenaalwerklieden niet dezelfde vlugschriften verspreid als bij de zogenaamde intellectuelen en ook voor de katholieken werden speciaal aangepaste versies gecreëerd.¹³ Op die wijze hoopten de activisten beter tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van de verschillende bevolkingsgroepen. Ook de inlichtingen die de vertrouwensmannen uit de dorpen naar het Mechels propagandabureau opstuurden, werden gebruikt om de propaganda te optimaliseren. Deze correspondenten verzamelden de namen van activisten, passieven, vijanden en Vlaamsgezinden en speelden deze informatie door aan de propagandacentrale. Op basis hiervan wist het Mechels propagandacomité aan welke personen ze haar pamfletten moest zenden.

In dezelfde periode had ook het Centraal Vlaams propagandabureau van de Raad van Vlaanderen zijn werking gereorganiseerd. Het resultaat van deze herstructurering hield een striktere regeling van de propaganda in. Zo werd het tarief van de spreekbeurten en de reisonkosten van de sprekers vastgelegd.¹⁴ Een andere vernieuwing was dat de arrondissementale bureaus zich met hun problemen niet meer direct mochten wenden tot de centrale in Brussel. Vanaf april 1918 moest de briefwisseling gebeuren via de provinciale comités. Aangezien het postverkeer in het bezette gebied al erg traag verliep door de controle van de censuur, kon men zich de vraag stellen of deze maatregel wel erg efficiënt was. Door deze nieuwe regeling had de propaganda wel een uitgesproken verticale en bureaucratische structuur gekregen maar of dit resulteerde in een vlottere werking viel ten sterkste te betwijfelen.

12. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, D 61, D 87.

13. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, P 52, P24.

14. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, P 52.

Vanaf juni 1918 begon het Mechels propagandacomité zich onder impuls van J.B. Bellefroid, de nieuwe leider, ook meer professioneel in te richten met de uitbouw van een documentatie-afdeling en een bibliotheek. Het propagandabureau draaide na een tijdje weer op volle toeren en de activisten vonden het dan ook hoog tijd om een nieuwe meeting te beleggen. De herdenking van de Guldensporenslag vormde hiervoor de gedroomde gelegenheid.

De Gevolmachtigden van de Raad van Vlaanderen wilden van de 11 juli-viering een groots feest maken. Dit moest als het ware als reëliek dienen tegen de vele protesten die waren geuit tegen de uitroeping van Vlaanderens zelfstandigheid en de verkiezingen voor de Raad van Vlaanderen. In Mechelen wenste men een opmerkelijke plechtigheid te onsceneren als revanche voor de mislukking van 10 februari. Om deze feestzitting nauwgezet voor te bereiden werd een 11 juli-comité opgestart, samengesteld uit leden van verschillende activistische verenigingen.¹⁵ Dit feestcomité verzorgde ook de publiciteit voor de viering onder de vorm van algemene pamfletten en persoonlijke uitnodigingen, waarbij ook de lokale Duitse functionarissen niet werden over het hoofd gezien. Ondanks de verplichte verlofdag die was afgekondigd, woonden slechts 300 toehoorders de herdenking van de Guldensporenslag bij. Men kon dit nauwelijks een overweldigend succes noemen maar toch beschouwden de Mechelse activisten het als een stap in de 'goede' richting. Volgens hen zette de 11 juli-viering een punt achter de mindere periode die was aangebroken na de "zwarte zondag" van 10 februari.

Tijdens de vakantiemaanden kreeg de activistische propaganda een sterke stimulans van het front. In de nacht van 30 april waren enkele Vlaamse soldaten, afgezanten van de frontpartij, naar de Duitse linies overgelopen. De frontleiding had hen opgedragen om contact te zoeken met enkele gematigde activisten zoals Dörfel of Speleers. De soldaten moesten hen op de hoogte brengen van de mistoestanden aan het front en hen om raad vragen. De "sublieme deserteurs" kwamen echter terecht in de Duitse en activistische propagandamolen. In mei publiceerden ze de "Yzerreeksbrochuren", waarin tal van wantoestanden aan het front aan de kaak werden gesteld. Deze boekjes vonden in het bezette gebied veel weerklank bij de verontruste bevolking. Vanaf juli begonnen de overgelopen frontsoldaten ook geregeld op te treden op activistische meetings. De eerste volksbijeenkomsten waar ze verschenen werden een immens succes, waardoor de activisten beseften dat ze een grote troef in

15. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, P 52.

handen hadden gekregen. Ze aarzelden dan ook niet om deze publiekstrekkers voor hun karretje te spannen. Ook de Mechelse activisten wilden deze propagandakans niet missen en ze nodigden de frontsoldaten dan ook uit voor een meeting in de Dijlestad. Met deze aantrekkelijke affiche in het vooruitzicht startte het propagandateam met een indrukwekkende propagandacampagne. In augustus en september nam het aantal volksvergaderingen een enorme vlucht in vergelijking met de voorbije maanden. Tegelijkertijd werd de stad overspoeld door allerlei pamfletten en brochures, waaronder natuurlijk de boekjes van de Yzerreeks. Het klapstuk van deze zomercampagne werd echter het lang verwachte optreden van de "Yzerhelden". Hun komst naar Mechelen bracht inderdaad zeer veel kijklustigen op de been, die vooral uit nieuwsgierigheid naar de meeting trokken. Activistische bronnen spraken zelfs over 1500 toeschouwers.¹⁶ De redevoeringen van deze frontsoldaten maakten diepe indruk, niet alleen bij de activisten maar ook bij de passieve Vlamingen. Philip Van Isacker wees op de grote beroering die door de komst van de Yzersoldaten werd teweeggebracht in de "passieve" middens. De meest vooruitstrevenden onder hen stelden zich toen zelfs de vraag of het ogenblik niet gunstig was, nu ook de Vlaamse soldaten hun houding hadden bepaald, om alle Vlamingen samen te brengen in een en dezelfde strijd. Het overlopen van deze soldaten vormde zonder twijfel een belangrijke stimulans voor de activistische en Duitse propagandamachine. Toch had hun daad weinig praktische uitwerking tot gevolg want het leidde immers niet tot de verhoopte samenwerking tussen Vlaamsgezinden aan het front en de activisten in het bezette België.

5. VOLKSOPBEURING.

De activisten beschikten sinds eind 1916 ook nog over een andere propagandatroof, die weliswaar meer discreet maar zeker niet minder efficiënt tewerkging, met name de volksopbeuring. Deze organisatie werd door de activisten in het leven geroepen omdat ze inzagen dat men via caricatieve actie verregaande invloed kon verwerven bij de bevolking. Met Volksopbeuring wilden de activisten ook een tegengewicht vormen voor het sterke Belgischgezinde en oppermachtige Nationaal Hulp- en

16. *De Beiaard*, 6.10.1918, p. 1; P. VAN ISACKER, *Tussen staat en volk*, p. 48: Dit aantal moet waarschijnlijk genuanceerd worden maar het welslagen van de meeting mag niet onderschat worden. Ook de passieve Vlaming Philip Van Isacker vermeldde in zijn memoires immers de grote opkomst ter ere van de frontsoldaten.

Voedingscomité. De Mechelse afdeling van de Volksopbeuring werd gesticht eind 1916 door de Jongvlaming Lode Peeters, die een jaar later ook nauw betrokken was bij de oprichting van het propagandabureau. Ook in het bestuur van Volksopbeuring Mechelen zetelden grosso modo dezelfde mensen als in het propagandacomité. Dit wees er tevens op dat de activistische kern niet erg omvangrijk was. Door dit geringe aantal 'actieve' activisten moet er dus steeds op

dezelfde mensen beroep worden gedaan. Daardoor kwam het dat deze vaak verschillende jobs voor hun rekening namen in tal van lokale activistische verenigingen. Deze cumulatie van functies was dus niet zozeer het gevolg van 'baantjesjagerij', waar de activisten vaak van beschuldigd werden, maar werd hoofdzakelijk veroorzaakt door een schrijnend tekort aan bereidwillige medestanders. De Mechelse afdeling van Volksopbeuring bestond uit een aantal onderafdelingen, die op nationaal niveau waren doorgevoerd. Een van de voornaamste afdelingen was "Kolenverdeling voor Vlaanderen", dat door toedoen van de Duitse bezetter een monopoliepositie had verkregen op net vlak van de kolenbedeling, wat zonder twijfel een belangrijke propagandatroof was.

In de loop van 1918 wou Volksopbeuring zich een nieuw imago aanmeten. Naar buiten toe distantieerden ze zich – samen met al hun afdelingen – van het activisme. Op die wijze hoopten ze meer leden aan te werven zowel voor hun winkels, waar schaarse voedingswaren werden verkocht, als voor hun meer culturele onderafdelingen zoals Volksontwikkeling, dat zich vooral bezighield met Vlaamse voordrachten en lessen. In Mechelen bleek deze scheiding al gauw zeer doorzichtig te zijn. Door het hoger aangehaalde tekort aan mankracht zetelden immers dezelfde mensen tegelijkertijd in het bestuur van Volksopbeuring en in dat van het activistisch propagandacomité. Het beoogde 'nieuwe profiel' van Volksopbeuring werd dan ook onmiddellijk doorprikt en de Mechelse bevolking wist maar al te goed wat het ware gelaat van deze instelling was.

Net als het propagandabureau was ook Volksopbeuring grotendeels afhankelijk van Duitse kapitaalinjecties. De Mechelse afdeling kreeg zijn fondsen rechtstreeks van de plaatselijke "Zivilkommissar", die ook toezicht uitoefende op de besteding ervan en zelfs een deel van de winst opstreek. Het geld was echter niet steeds van de Duitse overheid zelf afkomstig. Soms werd het met de hulp van de Duitse militairen ook opgeëist van de gemeenten, die in ruil hiervoor dan mochten 'genieten' van de diensten van Kolenverdeling. Bij het opmaken van de balans van Volksopbeuring en zijn onderafdelingen moest echter wel worden geconcludeerd dat deze heel wat positiever uitviel dan die van het

propagandacomité. Volksofbeuring slaagde erin dankzij haar caritatieve acties en troeven zoals Kolenverdeling en de alleenverkoop van bepaalde levensmiddelen, tegemoet te komen aan de nood van de bevolking en wist zo toch meer dan 2000 leden te verwerven in Mechelen. Hieruit mag echter niet worden afgeleid dat dit allemaal overtuigde activisten waren. Een groot deel van hen sloot zich immers enkel aan omwille van opportunistische redenen. De resultaten van deze meer 'discrete' propaganda waren al bij al dan ook niet zo verbluffend als de activisten wilden doen geloven.

6. DE MILITANTE GROENINGHERWACHT EN HET INTROVERTE WAAKT VLAANDEREN

Naast het propagandabureau en Volksofbeuring bestonden er in Mechelen nog enkele activistische verenigingen, waarvan de Groeningherwacht en Waakt Vlaanderen de voornaamste waren. De Mechelse Groeningherwacht werd reeds in 1912 opgericht als onderafdeling van de Vlaamsche Bond. Bij het uitbreken van de oorlog viel de werking van deze groepering aanvankelijk stil, merkwaardig genoeg omdat veel van haar leden zich hadden gemeld als vrijwilliger bij het Belgisch leger.¹⁷ Deze inactiviteit was echter van korte duur want reeds in december 1914 richtten ze onder bescherming van het stadsbestuur een Hendrik Consciencefeest in.

Op 27 augustus 1916 werd op nationaal niveau het Verbond der Groeningherwachten opgericht, wat van groot belang was voor de gezamenlijke actie van de vele plaatselijke afdelingen.¹⁸ Het vooroorlogse verbond werd toen herzien en de statuten aangepast aan de nieuwe situatie. ook de Mechelse afdeling sloot zich bij dit nieuwe verbond aan. Daarna werd het opnieuw stil rond de Mechelse Groeningherwachters tot ze zich begin 1917, als eerste van de reeds bestaande verenigingen uit de Dijlestad, schaarde achter het controversiële activisme. Op 11 februari 1917 organiseerden ze een eerste meeting waarop Dr. Borms en J. Van Wetteren optraden. De spil van de Mechelse Groeningherwacht was haar nog erg jonge voorzitter Gaston Burssens. Na zijn terugkeer uit Gent waar hij aan de vernederlandse universiteit had gestudeerd, hield hij zich volop bezig met de verspreiding van de activistische ideeën in Mechelen.

17. M. BRANTS, *Activisme en activisten te Antwerpen (1914-1918) Analyse van houdingen en motieven*, p. 39.

18. Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven, *Groeningherwacht*, G 838.

Gaston Burssens speelde daarnaast ook een belangrijke rol in het Mechels propagandabureau en bij de voedselbedeling van Volksopbeuring. Bij de Groeningherwacht hield hij zich vooral bezig met het voeren van activistische propaganda. Aanvankelijk organiseerden ze vooral zelf volksvergaderingen. Later werd ook door andere verenigingen op hen beroep gedaan om brochures en affiches te verspreiden of om voor de ordehandhaving in te staan bij activistische manifestaties. De Groeningherwacht telde zo'n 27 vaste leden en daarnaast nog een zevental "regelmatig uitgenodigden", die eveneens de vergaderingen mochten bijwonen. Het ledenbestand bestond grotendeels uit leerlingen van het middelbaar onderwijs, studenten of pas afgestudeerden. Door de jonge leeftijd van de meeste militanten had de Groeningherwacht dan ook een erg jeugdig karakter. Deze bevinding strookte met de vaststelling van een aantal onderzoekers die concludeerden dat het activisme zeer veel jongeren aantrok.¹⁹ De reden voor dit jeugdig overwicht moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat jongeren zich doorgaans minder geremd voelen om zich onverhoeds in een avontuur te storten in de hoop hun idealen (in casu de Vlaamse rechten) te verwezenlijken. De Groeningherwacht was in dit opzicht geen alleenstaand geval want ook andere activistische verenigingen konden rekenen op tal van jeugdige aanhangers. Dit verklaarde ook ten dele het nogal militante karakter van de Groeningherwacht. Op veel activistische meetings traden zij immers op als ordehandhavers in de zaal of zorgden ze – in zoverre dat mogelijk was – voor de bescherming en veiligheid van de activistische sprekers. Het lidmaatschap van één activistische vereniging sloot dat van een andere niet noodzakelijk uit. Dat bleek uit het feit dat veel Groeningherwachters tegelijkertijd ook lid waren van Waakt Vlaanderen, het propagandabureau, Volksopbeuring en andere. Naar alle waarschijnlijkheid bevorderden deze 'gemeenschappelijke' leden de samenwerking tussen de verschillende Mechelse organisaties.

Naast de militante Groeningherwacht bestond er in Mechelen ook nog een meer introverte activistische vereniging, genaamd Waakt Vlaanderen. Deze groepering was ontstaan op 6 januari 1917 uit een passieve schoolbond, nadat een aantal meer radicaal denkende leden zich hadden afgescheiden en een autonome 'club' hadden opgericht. Naar eigen zeggen konden ze niet langer "het pijnlijke stilzwijgen" dat hen werd opgelegd, bewaren.²⁰ Om vrij voor hun controversiële activistische ideeën

19. Zie ook H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging (1914-1939)*, deel I.

20. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, P 52.

te kunnen uitkomen, besloten ze dan maar een eigen bond in het leven te roepen. Tot de zeven stichtende leden behoorden de studenten Reinhard Claes, Hendrik Van Der Haeghen, Jozef Otquet, Walter Van Dijck, Lode Spiessens, Jaak Ceurremans en Michiel Bunting.²¹ Op de eerste plaats wilden ze strijden voor de rechten van de Vlaamse taal en terzelfdertijd ook aan hun zelfontwikkeling schaven. om als lid aanvaard te worden moest men "genoeg ontwikkeling" bezitten om tot het hierboven vermeldde doel van de vereniging te kunnen bijdragen. Wat dit vaag gestelde criterium van "voldoende ontwikkeling" in de praktijk behelsde werd nergens exact omschreven maar zeer waarschijnlijk refereerde dit naar het feit dat elk lid om beurt een Vlaamse voordracht moest (kunnen) houden.²²

Jaak Ceurremans was de eerste voorzitter van Waakt Vlaanderen maar hij werd reeds in februari 1917 in deze functie opgevolgd door Hendrik Van Der Haeghen. Ook in de andere 'bestuursfuncties' bestond er de gewoonte dat de leden elkaar regelmatig afwisselden. De studenten van Waakt Vlaanderen kwamen wekelijks samen in hun lokaal "Keizershof" om te luisteren naar een Vlaamse voordracht van één van de leden. Deze vergaderingen waren in feite gesloten bijeenkomsten, waar de leden aan de hand van een spreekbeurt onderling van gedachten wisselden over de Vlaamse taal en cultuur. Naar buitenuit werd er vrijwel niets ondernomen, wat het vermoeden bevestigde dat Waakt Vlaanderen in hoofdzaak een discussieclubje was voor gelijkgestemde studenten, die zo hoopten aan zelfontwikkeling te doen. Het grootste deel van de leden was trouwens ook aangesloten bij de Groeningherwacht, die juist wel regelmatig openlijk optrad. Het zou overdreven zijn te stellen dat beide verenigingen complementair waren aan elkaar maar waarschijnlijk vond een aantal leden in de combinatie Groeningherwacht en Waakt Vlaanderen een geschikt evenwicht tussen actie en discussie. Dit wil zeker niet zeggen dat in de Groeningherwacht niet gedebatteerd werd maar deze vereniging had toch eerder een militant karakter.

Waakt Vlaanderen vormde bovenal een erg kleine organisatie. Ze telde in 1917 slechts 13 leden, van wie de gemiddelde leeftijd 19 jaar bedroeg. Aangezien deze groepering zich zelden naar buiten toe manifesteerde bood deze kleinschaligheid wel een aantal voordelen. Dit maakte het immers goed mogelijk om met alle leden samen te

21. Rijksarchief Antwerpen, *Volksopbeuring Mechelen*, nr. 46.

22. Rijksarchief Antwerpen, *Volksopbeuring Mechelen*, nr. 46.

discussiëren en daarnaast werd ook de onderlinge samenhang bevorderd, doordat men elkaar persoonlijk kende.

Het belang van Waalt Vlaanderen voor de uitbreiding of de bekendheid van het activisme was vrij beperkt, aangezien ze zich niet bezighield met het beleggen van meetings of ander propagandawerk. Anderzijds drongen de activistische ideeën bij de leden waarschijnlijk diep door dankzij de wekelijkse spreekbeurten en bijeenkomsten. Het bestaan zelf van de vereniging wees er trouwens op dat er bij een aantal studenten een zekere nood bestond aan een dergelijke Vlaamse debatclub, waar men zich vrij – voor zover dit mogelijk was gedurende de oorlog – kon uitlaten over de prangende Vlaamse kwestie. Dat Waakt Vlaanderen quasi nooit tot acties overging kon ondermeer verklaard worden door het feit dat de meeste leden ook aangesloten waren bij de Groeningherwacht, waar ze kansen te over kregen om hun idealen tegenover het grote publiek te verdedigen.

7. ACTIVISTEN EN ARBEIDERS: ÉÉN FRONT? DE MISLUKKING VAN DE VLAAMSE ONAFHANKELIJKE WERKLIEDENBOND

Door het activistisch propagandabureau werd er ook nog een poging ondernomen om een Vlaamse onafhankelijke werkliedenbond te stichten. Het initiatief hiervoor ging uit van de toenmalige voorzitter Jan Bellefroid, die als christen-democraat veel aandacht besteedde aan het lot van de arbeiders. Overtuigd van het grote belang van de Vlaamse rechten voor de werklieden, besloot hij om het activisme te gaan verspreiden onder de Mechelse arbeidersbevolking. Met dit doel voor ogen stelde hij, in samenspraak met het propagandabestuur, een pamflet op, getiteld "Oproep aan de Mechelse arsenaalwerklieden". Dat ze zich voornamelijk richtten tot de arsenaalwerklieden was niet erg verwonderlijk, aangezien het arsenaal de grootste groep werklieden tewerkstelde in Mechelen. Bellefroid hoopte op die manier een soort domino-effect te lanceren. Hij geloofde dat als de arsenaalarbeiders konden overtuigd worden van het nut van de Vlaamse beweging voor de ontwikkeling van de arbeidersstand, dan zouden de overige werklieden al snel dit aanstekelijke voorbeeld volgen.

Het activistische vlugschrift combineerde de vooroorlogse socialistische eisen met de Vlaamse prioriteiten, een voor die tijd zeer ongewoon programma. De oorlogsomstandigheden boden volgens de activisten de mogelijkheid om beide snel te realiseren. Tot slot werd ook nog vermeld dat enige arsenaalwerklieden de oprichting van een eigen organisatie

hadden geopperd. Deze vereniging zou dan bij de bevoegde overheid – dat wil zeggen de Duitse bezetter – trachten om het lot van de arbeiders en hun familieleden in de barre oorlogsomstandigheden te verzachten. Ze zou ondermeer tot doel hebben om de Vlaamse arsenaalarbeiders en hun gezin wekelijks eens gezellig te laten bijeenkomen en te laten genieten van wat “volks- en eigen ontwikkeling”. Werklieden die klachten hadden omwille van vervolging of benadeling om hun Vlaamsgezindheid zouden door de vereniging worden geholpen en ondersteund. Iedereen die iets voelde voor een dergelijke arsenaalwerkliedenbond werd opgeroepen om zich aan te melden op de Grondwetstraat nr. 5, het adres van het Mechelse propagandabureau. Kort na dit eerste pamflet verscheen een tweede, ditmaal geschreven door “enige doelbewuste Vlaamse werklieden van het arsenaal”.²³ Hierin werd niet zonder enige trots meegedeeld dat reeds tientallen ‘werkgezellen’ zich bereid hadden verklaard om bij de werkliedenbond aan te sluiten, ondanks de valse geruchten die in de stad de ronde deden. Om alle mogelijke misverstanden uit te sluiten werden alle arbeiders uitgenodigd op een algemene vergadering. Op deze bijeenkomst werd het publiek toegesproken door propagandaleider Jan Bellefroid, die wees op de voordelen van het optreden van de Raad van Vlaanderen voor de arbeidersbevolking. Daarna ging men over tot de stichting van de Vlaamse Onafhankelijke Werkliedenbond Mechelen. Er werd ook een voorlopig bestuur aangesteld, dat de middelen moest beheren en aan de Bond de nodige bekendheid verlenen. Het was immers de bedoeling dat ook arbeiders uit andere fabrieken of werkinstellingen zouden toetreden. Na deze eerste stichtingsvergadering werd er niets meer vernomen over de werking van deze Vlaamse Werkliedenbond.

Waarschijnlijk was de Bond in Mechelen nooit echt van grond geraakt en bloedde dit initiatief om de arbeiders te scharen achter het activistisch ideeëngoed al vrij snel dood. De reden voor deze mislukking kon bij gebrek aan bronnen niet met zekerheid worden achterhaald. Een mogelijk scenario was dat een groot deel van de arbeiders, die lid waren van de katholieke Werkmanskring, ook tijdens de oorlog door deze organisatie beïnvloed bleven. De Werkmanskring had haar activiteiten tijdens de bezetting immers hervat en had haar leden een strikte passiviteit opgelegd tegenover de Vlaamse kwestie. Daarnaast werd de oprichting van de Vlaamse Werkliedenbond van verschillende kanten ook tegengewerkt. Zowel conservatieve franskiljons als passieve Vlamingen waren – weliswaar om uiteenlopende redenen – tegen dit opzet gekant. Onder druk

23. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, D 87.

van dit verzet zagen veel arbeiders waarschijnlijk liever af van aansluiting bij deze reeds bij voorbaat gecompromitteerde Bond. Waarschijnlijk werkten deze en misschien ook nog andere factoren op elkaar in zodat de Vlaamse Onafhankelijke Werkliedenbond al snel schipbreuk leed. Erger was dat de activisten hierdoor een belangrijke kans verspeelden om de Mechelse arbeiders voor zich te winnen, wat voor een ruimere achterban had kunnen zorgen.

8. "DE BEIAARD"

In tegenstelling met de meeste andere steden verscheen in Mechelen pas vrij laat een eigen activistisch weekblad. "De Beiaard", dat een gematigd activistisch standpunt huldigde, werd net als de meeste andere activistische weekbladen en kranten ook met Duits kapitaal gefinancierd. Initiatiefnemer en hoofdredacteur van dit blad was Frans Delvaen, die eveneens aan het hoofd stond van de Verdelingsmagazijnen van Volksopebeuring in Mechelen. De (propagandistische) impact van "De Beiaard" op de bevolking kon bij gebrek aan objectieve bronnen onmogelijk nauwkeurig gemeten worden. Wel was het zo dat de activistische bladen zich over heel het land met een veel kleinere oplage moesten tevreden stellen dan de andere kranten. Aan de andere kant moest er ook rekening mee worden gehouden dat er in Mechelen sinds het begin van de oorlog geen plaatselijk blad meer was verschenen. Het was dan ook goed mogelijk dat veel Mechelaars "De Beiaard" gewoon kochten uit nieuwsgierigheid of in de hoop wat regionaal nieuws te vernemen.

Of de activistische propaganda die dit blad verspreidde veel effect ressorteerde, viel echter ten stelligste te betwijfelen. De krant begon immers pas te verschijnen vanaf 11 augustus 1918, op een moment dat het activisme eigenlijk al op zijn retour was. De oprichting van een eigen activistisch weekblad was eigenlijk de zoveelste activistische propaganda-inspanning, die in feite niet de verhoopte resultaten teweegbracht.

9. DE ACTIVISTEN ONDER VUUR

De activisten steunden in Mechelen op een erg kleine achterban terwijl hun tegenstanders – hiermee worden zowel passieven als 'franskiljons' bedoeld – konden rekenen op de sympathie van het merendeel van de inwoners. Dit was logisch aangezien de bevolking, die door de Duitsers was overrompeld, bestolen en opgeëist, onmogelijk iets kon goedkeuren dat moest strekken tot het belang van deze bezettende overheid, ook al was dit eveneens in hun eigen voordeel. De tegenstanders, die dus deze

belangrijke troef in handen hadden, vormden echter een zeer heterogene groep, wat enigszins verklaarde waarom ze zich weinig aaneensloten. Enkel een aantal katholieke passieven richtten een geheime vereniging op, die de bestrijding van het activisme hoog in haar vaandel voerde. De "katholieke studiekringen", zoals deze organisatie zich noemde, telde enkele vooraanstaande lokale flaminganten in haar rangen, waaronder pastoor Ivo Cornelis, Philip Van Isacker, leraar aan het atheneum, August De Rees, voorzitter van het Davidsfonds Mechelen en andere. Ook professor A. Verbist, die kort voor de oorlog was benoemd tot leraar aan de katholieke normaalschool in Mechelen, onderhield een sterke band met de katholieke studiekringen. De bestaansreden van deze katholieke groepering werd duidelijk gemaakt door haar dubbele doelstelling. Ze streefden ernaar om zoveel mogelijk Vlaamsgezinden weg te houden van het activisme en terzelfdertijd wilden ze ook een katholiek Vlaams actieplan voorbereiden voor na de oorlog. Strikt genomen kon dit tweede luik worden beschouwd als een inbreuk op de afgekondigde godsvrede tussen de verschillende partijen maar geen enkele bron maakte melding van een reactie hierop van socialistische of liberale zijde. Na de oorlog zou vanuit de katholieke studiekringen dan ook een belangrijke impuls worden gegeven tot de vernieuwing van de katholieke partij.²⁴ De meest opmerkelijke verdienste van deze studiekringen bestond erin dat ze aan de Vlaamsgezinde katholieken een alternatief bood tussen het algemeen afgekeurde activisme en het louter passief toekijken in afwachting van de bevrijding. Daardoor is deze vereniging er waarschijnlijk ook in geslaagd om een groot aantal flaminganten te 'behoeden' voor het activisme.

Naast dit min of meer georganiseerde katholieke verzet moesten de activisten ook optornen tegen andere vormen van tegenwerking, uitgaande van verschillende personen en instanties. Een van de instellingen, die op allerlei manieren trachtte de activistische en Duitse verordeningen te boycotten, was het Mechels stadsbestuur. Zij ondernamen bijvoorbeeld een aantal pogingen om de activistische meetings te doen mislukken door hen de toelating of de zaal te ontzeggen. De meeste conflicten tussen de activisten en de gemeenteraad hadden echter betrekking op de zogenaamde vervlaamsingsmaatregelen. Zo werden de bepalingen in verband met de vernederlandsing van het onderwijs herhaaldelijk met de voeten getreden. In 1917 had de Duitse gouverneur-generaal een verordening uitgevaardigd, die stipuleerde dat voortaan het Nederlands de voertaal

24. zie H. DE LANNOY, *De standenvertegenwoordiging in de katholieke partij: Mechelen van 1914 tot 1932-1936*, Leuven, 1984.

moest zijn in nijverheids-, beroeps-, huishoud- en landbouwscholen die toelagen genoten van de staat, de provincie of de gemeente. Veel scholen hielden zich een tijdlang aan de onderrichting maar van zodra ze hun broodnodige subsidies hadden binnengerijfd, hervielen ze in hun oude – lees Franstalige – gewoonte. In het vrij onderwijs was deze bepaling zelfs niet van toepassing, waardoor in veel van die scholen het Frans de enige voertaal bleef. De Mechelse activisten beklagden zich meermaals over dit soort ‘praktijken’ bij de plaatselijke Duitse overheid. Deze gaf echter maar weinig gevolg aan de klachten zodat de activisten machteloos moesten toezien hoe veel van hun vervlaamsingsbeluften dode letter bleven.

Ook van de kant van de geestelijkheid werd de activistische actie op allerlei manieren gesaboteerd. Sommige religieuzen trachtten ondermeer via hun zondagse preken de bevolking te beïnvloeden in anti-activistische zin. Een opmerkelijk voorbeeld van deze vorm van protest was E.H. Van Oorlée, cantor van het Metropolitaan kapittel van de St-Romboutskerk. Hij vaarde tijdens de zondagse kerkdienst onomwonden en bijzonder scherp uit tegen het ‘activistische kwaad’.²⁵ De inhoud van zijn preek veroorzaakte vooral onder de katholieke activisten heftige beroering en verontwaardiging. Het Mechels propagandabureau stelde dit anti-activistisch optreden aan de kaak door middel van een open brief, die werd gepubliceerd in “De Beiaard”. Dit antwoord van de activisten kon Van Oorlée blijkbaar weinig deren want de daaropvolgende zondag hield hij opnieuw een erg ‘controversiële’ preek, die de activistische woede wederom deed oplaaien. Zeer waarschijnlijk werd de cantor, die gevrijwaard bleef van Duitse sancties, achter de schermen gesteund door hoger geplaatste geestelijken (misschien ook Mercier zelf?), die zijn standpunten deelden.

De activisten ondervonden dus ook op lokaal vlak heel wat tegenstand, zowel van de passieve Vlaamsgezinden als van de zogenaamde ‘franskiljons’. De motieven voor dit verzet verschilden weliswaar maar de nagestreefde objectieven – de bestrijding van het activisme op alle mogelijke manieren – waren gelijklopend. Buiten de katholieke studiekringen was er echter geen sprake van echt goed gecoördineerde tegenwerking. De acties van de tegenstanders richtten zich meestal op bepaalde aspecten of verordeningen die ze, direct of indirect, trachtten te ontcrachten. Soms konden ze een slag thuishalen, dan weer werden ze, op aandringen van de activisten, door de Duitse overheid terechtgewezen.

25. Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Vlaanderen*, D 137.

Hun impact had echter veel groter kunnen zijn wanneer ze zich daadwerkelijk hadden aaneengesloten. De Mechelse activisten, die deze zwakke plek al vlug ontdekt hadden, aarzelden dan ook niet pogingen te ondernemen om dit gebrek aan cohesie uit te buiten. Zo hadden veel van de activistische klachten betrekking op bepaalde individuen, die als het ware geïsoleerd werden. Gelukkig voor hen nam de plaatselijke Duitse overheid deze beschuldigingen meestal niet zo zwaar op. Slechts in enkele gevallen hebben de Duitsers zich daadwerkelijk ingezet om een bepaald individu tot de orde te roepen of om een bepaling te doen naleven.

Hieruit kon geconcludeerd worden dat het 'lokale verzet' wel mocht rekenen op grote numerieke steun van de meerderheid van de Mechelse bevolking maar dat er op het vlak van organisatie bitter weinig werd gerealiseerd. De activisten waren daarentegen zwak in aantal maar ze vormden een vrij goed aaneengesloten blok, dat bovendien beroep kon doen op Duitse hulp. Deze laatste toonden echter niet steeds evenveel interesse voor de activistische klachten en ze traden doorgaans te weinig doortastend op om de naleving van de vervlaamsingsmaatregelen te verzekeren. Veel van die bepalingen bleven dan ook dode letter, wat de geloofwaardigheid van de activisten geenszins bevorderde. Door deze 'nalatigheid' van de lokale Duitse gezagsvoerders zagen de activisten hun zwakke maatschappelijke positie dan ook nog verder ondermijnd worden.

10. HET "EINDE"

De activisten bevonden zich dus in een sociaal isolement, waarvoor ze in feite zelf hadden gekozen door een bondgenootschap aan te gaan met de gehate Duitse bezetter. Noch de activistische top, noch haar lokale achterban zag blijkbaar in dat een revolutionaire minderheid weinig kans op slagen had wanneer de massa niet bereid bleek haar te volgen. Rekening houdend met dit karakter van het activisme, was het dan ook te verwachten dat er na de Duitse nederlaag weinig realisaties overeind zouden blijven. De Mechelse activisten waren slechts kleine vissen, wiens straffen proportioneel gezien niet zo zwaar uitvielen. De kopstukken werden daarentegen wel streng veroordeeld, waardoor velen een tijdlang niet naar België zouden terugkeren. Deze 'repressie' zou diepgaande sporen nalaten, waarvan de gevolgen tijdens het Interbellum en de Tweede Wereldoorlog merkbaar werden. Volgens vele onderzoekers had het activisme direct na de oorlog rampzalige gevolgen voor de Vlaamse beweging. In Mechelen zou het inderdaad nog vele jaren duren vooralleer organisaties als het Davidsfonds, Willemsfonds, A.N.V. en andere opnieuw hun vooroorlogs peil wisten te bereiken. Anderzijds onderging

de katholieke partij in Mechelen een verjongingskuur en nam ze uitgesproken Vlaamse standpunten in bij de verkiezingen van 1919. Deze partij behaalde toen ook een opmerkelijke overwinning, wat erop wees dat de Vlaamse kwestie nog steeds een belangrijke weerklank vond bij de bevolking.

De ontwikkelingen tijdens het Interbellum zouden echter duidelijk maken dat de naoorlogse "zuiveringsactie" van de Belgische rechtbanken tegen de activisten en de Belgische onwil om de passieve flaminganten te belonen met Vlaamse taalwetten, door veel Vlaamsgezinden slechts met moeite was verteerd.

L'activisme à Malines (1914-1918)

PAR
KARI VAN HOORICK

Résumé

A la veille de la Première Guerre Mondiale, le succès du mouvement flamand s'était accru presque partout. Paradoxalement, ce succès n'entraîna pas de résultats politiques significatifs, ce qui causa beaucoup d'insatisfaction dans les rangs flamands.

Une journée avant l'invasion de l'armée allemande en Belgique, le bourgmestre de Malines Dessain appella tous les partis politiques à faire la paix, appel auquel fut répondu positivement par tout le monde. Cet exemple fut suivi par la section locale du Comité National d'Aide et d'Approvisionnement et par le secteur culturel.

La 'Flamenpolitik' allemande mena en 1916 à la flamandisation de l'université de Gand. Malgré beaucoup de protestations, une petite minorité flamande se montra prête à y participer activement. Les contours de la scission imminente parmi les rangs flamands commencèrent à se dessiner de plus en plus clairement. Au début de 1917, un nombre d'activistes fondèrent un 'Raad van Vlaanderen', ce qui entraîna beaucoup d'opposition en territoire occupé.

Quelques mois plus tard, un bureau de propagande activiste chargé de coordonner les actions vit également le jour à Malines. Outre cela, il existait encore plusieurs sections de la 'Volksopbeuring' activiste, qui firent de la propagande de façon plus discrète. La 'Groeningherwacht' activiste et l'association estudiantine 'Waakt Vlaanderen' s'étaient également lancés dans l'aventure activiste. Enfin, il faut mentionner que les activistes ont tenté de gagner les ouvriers à leur cause en fondant un 'Vlaamse Werkliedenbond'.

Parmi les adversaires de l'activisme se trouvèrent grosso modo d'un côté les francophiles, de l'autre côté les flamands passifs.

Malgré leurs gros efforts de propagande, les activistes restèrent continuellement dans une position isolée et ne purent compter sur beaucoup de sympathie de la part de la population. Après la libération, leurs réalisations furent annihilées et leurs chefs de file reçurent de lourdes peines. Cette première répression allait laisser de lourdes traces, dont les conséquences devinrent visibles durant l'entre-deux-guerres et la Seconde guerre mondiale.

Activism in Mechlin (1914-1918)

BY
KARI VAN HOORICK

Summary

On the eve of the First World War the number of adherents to the Flemish movement was rising practically everywhere. Paradoxally this success did not lead to serious political results, causing much dissatisfaction among the Flemish ranks.

One day before the German army invaded Belgium Mechlin's mayor Dessain conjured all political parties up for a political truce; the response was positive on all sides. Both the local section of the Nationaal Hulp en Voedingscomité (National Committee for Aid and Food) and the cultural sector followed this example.

The German "Flamenpolitik" changed the university of Ghent in 1916 into a dutch speaking institute. Ignoring the multiple protests, a small Flemish minority showed itself willing to collaborate zealously. One could see the features of a split within the Flemish movement coming nearer. Early 1917 a number of activists founded a Raad van Vlaanderen (Flemish Council), heavily resisted in the occupied area.

A few months later an activist propaganda bureau was created in Mechlin, aimed at coordinating the actions. Beside this the town also knew several sections of the activist Volksopebeuring (People's Comforting), who propagandized more discretely. The Mechlin Groeningherwacht (Groeninghe Wake) and the student association Waakt Vlaanderen (Watch Out Flanders) had also plunged into the activist adventure. Finally it should be mentioned that the activists vainly tried to gain the labourer's favour by founding a Flemish Trade Union.

The opponents of activism could be split up roughly in francophiles on one hand, and passive Flemish on the other hand.

Notwithstanding their huge propaganda efforts the activists remained in an isolated position, gaining very little sympathy with the people. After

the liberation what they had realized was destroyed and their leaders were severely punished. This first repression would leave deep marks, its consequences becoming clear during the Interbellum and the Second World War.